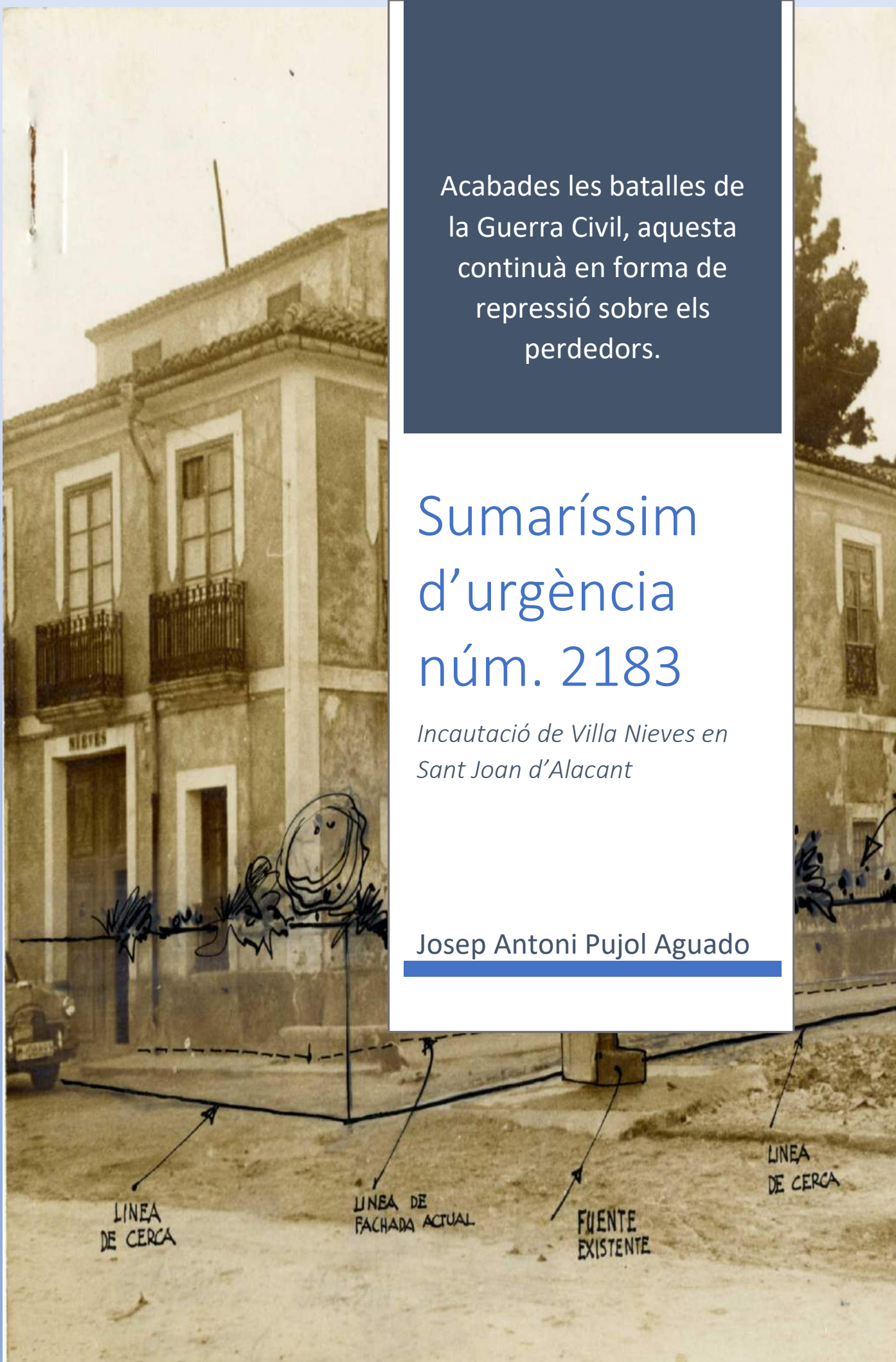

Acabades les batalles de la Guerra Civil, aquesta continuà en forma de repressió sobre els perdedors.

Sumaríssim d'urgència núm. 2183

Incautació de Villa Nieves en Sant Joan d'Alacant

Josep Antoni Pujol Aguado

Sumaríssim d'urgència núm. 2183

Incautació de *Villa Nieves* en Sant Joan d'Alacant

Josep Antoni Pujol Aguado

En el marc del nostre treball Sant Joan d'Alacant 1931-1939¹ vam ocupar-nos en els capítols darrers i en l'annex II "Represaliats pel franquisme" de les conseqüències que el final de la guerra suposà per a molts veïns i veïnes de la localitat. Una vegada enllestit el treball i lliurat als encarregats de l'edició de la publicació, ens va arribar un correu de l'Arxiu General i Històric de Defensa (AGHD) comunicant-nos que la documentació sol·licitada sis mesos abans ja estava disponible, que eren 250 pàgines i que si volíem una còpia digital tenia un cost econòmic. Com que la documentació sol·licitada eren uns expedients judicials que afectaven quatre veïns de la població encausats en un consell de guerra i vist que el llibre "ja estava al forn" desestimàrem l'oferta considerant que, si bé segurament proporcionaria informació complementària sobre aquestes quatre persones, no modificaria gaire les conclusions generals del nostre treball. Tanmateix, atès que els expedients judicials, desenes d'ells, que havíem manejat en l'Arxiu Històric Provincial d'Alacant (AHPA) i magistralment extractats i publicats en l'Arxiu de la Democràcia de la Universitat d'Alacant (ADUA), no superaven una dotzena de pàgines els més prolixos -sentència, ordres de trasllats, revisió de penes, algun informe...-, no podia deixar de sorprendre'ns el volum d'aquesta causa, equiparable a la de persona tan significada com Carmen Primo de Rivera, amb motiu de la seua detenció en Sant Joan d'Alacant, i també estudiada en el nostre treball. És per això que, moguts per la curiositat, vam decidir acudir a l'arxiu del Tribunal Militar Territorial núm. 1 (AGHD) que arreplega els assumptes referits a la demarcació del País Valencià i de les zones limítrofs.

Davant de la documentació vam poder comprovar que, efectivament, proporcionava algunes dades sobre les persones encausades, com era d'esperar, però que de tota eixa faramalla d'informes, testimonis i comunicacions se'n podia obtenir una informació ben interessant, matisant, precisant aspectes que en el nostre treball havien quedat només apuntats. Així, per exemple, nosaltres ens havíem ocupat de les funcions dels partits polítics i organitzacions professionals en la II República, abans i durant la guerra, de la diferenciació entre partits de massa i partits de quadres, la seua organització i funcionament, els seus objectius i ideologia, el desenvolupament de la seua activitat, la diferència entre partit polític i sindicat en l'enquadrament de la població, el perfil sociològic dels seus afiliats o, si més no, dels seus dirigents... En aquesta tessitura, en 1934, aparegué un partit polític singular, el Partit Sindicalista, fundat pel que havia sigut secretari general de la CNT, Àngel Pestaña, trencant així una dinàmica que havia caracteritzat el moviment llibertari, com era l'abstencionisme en els processos electorals o en les institucions republicanes per considerar que incórrer en esta participació era una manera de domesticació de la classe obrera. La pregunta era: qui formà part d'aquesta organització? Individus procedents del moviment anarcosindicalista o persones alienes a aquesta tradició ideològica? La documentació afecta al sumaríssim d'urgència núm. 2183 proporciona informació sobre la configuració d'aquest partit, si més no a nivell local.

Per altra banda, en el nostre treball també havíem dedicat un capítol a la incautació de finques, la majoria d'elles en relació a la massiva acollida de refugiats en la població des del mateix

¹ PUJOL, J.A. i MAÑAS, R. *Sant Joan d'Alacant 1931-1939*. Ajuntament de Sant Joan d'Alacant, 2023.

moment que esclatà la guerra i a la instal·lació d'altres serveis, com hospital de sang d'aviació o allotjament de tropes, però desconeixem amb exactitud quin en va ser el procediment: qui n'eren els responsables, com es va dur a terme, si es va seguir algun protocol o va ser una acció indiscriminada, com va anar la restitució de la propietat als seus antics titulars... Aquesta documentació proporcionava una informació detallada, tot i que recollida en els testimonis de descàrrec dels encausats sobre el procediment seguit, identificant-ne les persones encarregades i les formes d'actuar.

Per últim, aquests mateixos testimonis de càrrec i de descàrrec dels acusats, també ens permeteren obtenir informació rellevant sobre les xarxes socials de l'època i els vincles familiars, veïnals i professionals que feren servir uns i altres per corroborar les seues acusacions i/o defensa. En aquest sentit, si fem cas del que hi diuen els declarants, podríem presumir, fins i tot, la presència en Sant Joan d'Alacant d'una "quinta columna", més o menys estructurada, poc o molt organitzada, al voltant de significats opositors al règim republicà i en la que estarien implicats reputats membres de les organitzacions del Front Popular al costat de significats opositors al règim republicà. Aquesta xarxa s'encarregaria de conxorzar aliances, de transferir informació clandestina, d'ocultar persones i recursos, de preparar, en definitiva, l'esperada victòria dels seus correligionaris.

ELS ACUSATS

El procediment sumaríssim d'urgència núm. 2183 va ser gestionat pel Jutjat Militar, lletra "E" d'Alacant. En ell estaven processats **Miguel Miró Moltó, Antonio Gosálvez (sic) Baeza, José Espí Vidal i José Ripoll Sánchez**. Els jutges instructors en els diferents moments del procés, des del principi de la causa fins a la finalització, van ser el capità Hernández Herrero, el capità Vidal Fiol i el tinent Capdepón Icabalceta.

Els acusats eren persones significades en la població, per la seua militància en les organitzacions del Front Popular i per la seua projecció professional i veïnal, podent parlar d'una certa elit intel·lectual lligada a una petita burgesia associada a l'exercici de professions liberals, el que sociològicament és important per analitzar el decurs del procediment i la resolució definitiva.

Miguel Miró Moltó, natural de València, era director de la Banda de Música "La Paz" que des de poc abans de la guerra havia sigut municipalitzada², assolint el director la condició de funcionari municipal; per altra banda, és una persona que apareix en diferents documents com a membre del Partit Sindicalista. Així, en l'acta de constitució d'aquest partit, del 16 de gener de 1937, figura i la signa com a Secretari del mateix. En el ban col·lectiu "Santjoaners" per acomboiar a la població en el projecte de canalització de les aigües a Sant Joan també consta com a representant d'aquesta organització.

Antonio Gosálvez Baeza, natural de Sant Joan i amb forts vincles familiars -com és fàcil col·legir pels seus cognoms, tan comuns en la localitat- i veïnals, era oficial de Secretaria de l'Ajuntament de Sant Joan d'Alacant i, com a tal, s'ocupà de distintes gestions relacionades amb la instal·lació i acollida de refugiats, com arreplega Manuel Berenguer³ en el seu llibre sobre la figura de Juan Antonio Gosálvez Casar, alcalde durant el franquisme i fill del susdit.

² AMSJA Ple de 23 de febrer de 1933. S'aprovà per unanimitat.

³ BERENGUER ESCODA, Manuel. *Biografía de Juan Gosálvez Casar. Una historia de Sant Joan d'Alacant*. Ajuntament de Sant Joan d'Alacant, 2010.

José Espí Vidal, natural d'Agullent (València), metge titular de la població en temps de la República, s'encarregava de l'atenció mèdica del veïnat, de la revisió dels mossos i de l'atenció als refugiats en companyia d'altres facultatius especialitzats. També va ser reputat en distintes ocasions com un significat membre de *Izquierda Republicana*, fins i tot considerant-lo com a un dels seus impulsors i fundadors en la localitat, juntament amb Ramón Buenafonte Jorge i Emilio Urios Cortés, tot i que no en tenim una constància documental fefaent. Una de les seues filles va ser encausada com a miliciana, probablement formant part d'algun organisme relacionat amb la Salut.

José Ripoll Sánchez era, però, obrer de vila, afiliat a la CNT i a *Izquierda Republicana* dos anys abans del colp d'Estat del 18 de juliol. Una vegada començada la guerra exercí com a milicià tasques de control i guàrdia a les ordres de les autoritats republicanes i -segons recull la sentència- participà en l'assalt a l'església i en la crema d'imatges. Serà, per aquests motius, el que patí una represàlia més forta. Biaix de classe? Repressió discriminatòria? Per raons ideològiques? Per circumstàncies personals i relacionals? Vegem-ho!

LA DENÚNCIA

El procediment s'inicià a instàncies d'una denúncia presentada davant el jutjat militar el 24 de maig de 1939 per **Maria Piqueres Aznar**, propietària de la finca "Villa Nieves", ubicada en l'actual passeig de la Maigmona.

Villa Nieves, 1963, AMSJA F-005-239

La mencionada senyora comptava en eixe moment 52 anys, soltera, i era veïna d'Alacant, amb domicili en la Rambla de Méndez Nuñez, 28.

La denúncia estava motivada pel saqueig patit en la seua casa-jardí. És interessant recollir el to de la reclamació per copsar el talant de la literatura testimonial en un context de revenja⁴.

Dicha casa y jardín, como otras muchas de la Huerta, fueron objeto de saqueo por dirigentes rojos, cuya devastación efectuaban unas veces personalmente y otras enviando delegados destacados de los partidos del Frente Popular de [il·legible] recordación, los cuales se encargaban de ejecutar con [il·legible] insana aquellos actos de vandalismo marxista.

Declarà a continuació que li van furta quatre llits, tres matalassos de llana, quatre capçaleres xicotetes, dues de grans i un cobertor. De totes aquestes pertinences li van lliurar un rebut, que no adjuntava, però que posava a disposició del jutjat.

Hem de subratllar necessàriament el tipus de mobiliari incautat, en un context en què està arribant una allau de refugiats, la majoria, xiquets i xiquetes que fugien del front de guerra, així com el fet que els incautadors li lliuraren un rebut, reconeixent expressament la propietat dels objectes i, per tant, cal suposar, la voluntat de retornar-los una vegada acabada la necessitat.

Continuava, però, la denúncia amb nous càrrecs, ara de caire religiós.

Aparte de esto, como la vesania roja se manifestaba contra todo lo que podía tener carácter religioso, tiraron por el balcón a la calle, para destruirlo allí el populacho envenado por las predicaciones y falsas promesas de los dirigentes, entre otras cosas, todos los cuadros con estampas o pinturas que representaban santos o motivos religiosos, que hallaron colgados en las paredes, un crucifijo de talla de madera y nácar, muy antiguo y otros objetos análogos de gran aprecio familiar que guardaba en la casa.

Identificà com a autors d'aquest atac a Antonio Gosálvez, que vivia en la plaça de la Verdura⁵; a un tal José Ramón que després figurarà con a "José Samarra", domiciliat en el carrer del Carme; i a un tal "Pepe Rosa", identificat amb una anotació a mà com a José Ripoll Sánchez, amb domicili en el carrer Hernán Cortés, tots tres veïns de Sant Joan.

La denúncia continuava amb un segon apartat en què els objectes i els denunciats eren uns altres. Segons la declarant, en la finca hi havia una pineda amb una seixantena de pins grans que van ser tallats per a vendre'n la fusta i el brancatge a persones de Sant Joan i d'El Campello. I denunciava com a responsables ideològics d'aquesta actuació a l'alcalde Emilio Urios; al metge de la localitat, José Espí; i al "director de la Banda Municipal", identificat com a Miguel Miró Moltó en una nota manuscrita a llapis per algun funcionari. La denunciant no deixà passar l'oportunitat per manifestar el seu disgust al comprovar que aquests individus vivien en llibertat a pesar de les malifetes comeses, segons el seu criteri. Passava acte seguit a identificar als executors materials de la tala de pins, que "efectuaron con especial complacencia": Antonio Escoda, que habitava en el carrer del Carme, 50 i Rafael Company, domiciliat en el carrer La Mar, 55. Traslladaren la fusta els carreters Francisco Planelles "Paco el de la Cabera" i un altre d'El Campello, que no identifica. A més de la venda de la fusta, la denunciant relata que feren unes

⁴ No sabem, però, si la literalitat del contingut i la forma del text és responsabilitat de la pròpia denunciant o del funcionari que redacta la denúncia.

⁵ Actual plaça Maisonnave.

carboneres, un treball altament especialitzat, en què participaren Joaquín Mora, de Busot, i un altre individu, un tal Julián, més conegut com “el fill de Vicenta el Flare”.

Destaquem el procés d'identificació de les persones pel nom, encara que aquest sol resultar imprecís per la coincidència de noms i cognoms en la població, o per la dificultat de fixar una grafia inequívoca en un context de bilingüisme asimètric o diglòssia -Gosálbez-Gosálvez, Iborra-Ivorra, Ferrández, Fernández, Ferrandis...-. El recurs més precís era acompanyar la identificació amb el domicili de l'interessat o la filiació i, quan existia, el malnom pel qual eren coneguts, aquest sí, ben exacte.

Per acabar amb aquesta primera denúncia, afegia que la finca va ser utilitzada per allotjar la família d'un comandament de l'exèrcit republicà, que no identificava i que, tot i que el militar havia fugit, continuaven en la data de la denúncia ocupant la casa, sense que hagués pogut desallotjar-los a pesar dels requeriments en aquest sentit.

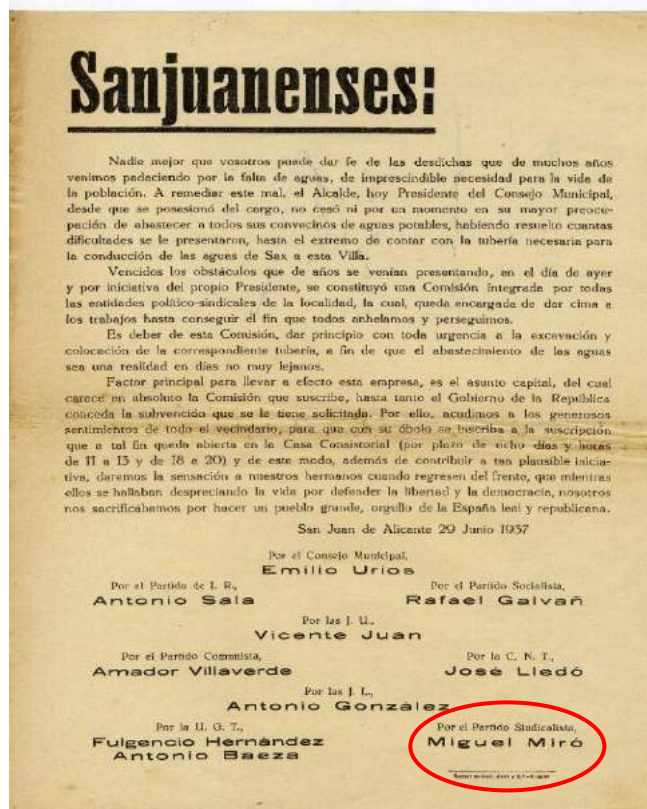
Acaba amb un paràgraf de comiat que glossa la literatura hagiogràfica que farceix aquest tipus de documents

Pongo esto en conocimiento de las Autoridades del Glorioso Caudillo, que con agradecimiento de nuestra parte nos ofrece la Justicia y el pan con tanto anhelo esperado durante treinta y dos meses por los que en la zona roja hemos sufrido los horrores de la guerra y la persecución de los enemigos del orden.

Por Dios, España y su Revolución Nacional Sindicalista

LES DECLARACIONS DELS ACUSATS

Miguel Miró Moltó, natural de València, músic, domiciliat en la plaça d'Espanya, núm. 2 manifesta que no ha pertangut a cap partit o agrupació sindical, afirmació que no era certa perquè figura com a secretari del Partit Sindicalista en l'acta de constitució de aquesta entitat, però podia confiar que aquest document no era conegut pel jutjat o per la denunciant. Tanmateix la seua firma apareix en el document “Sanjuanenses”, de crida als santjoaners per captar suport a la canalització de les aigües en representació d'aquesta organització. Nega també haver realitzat activitats de propaganda marxista, circumstància que podem considerar ajustada i certa, en la mesura que el Partit Sindicalista no se proclamava d'aquesta corrent ideològica.

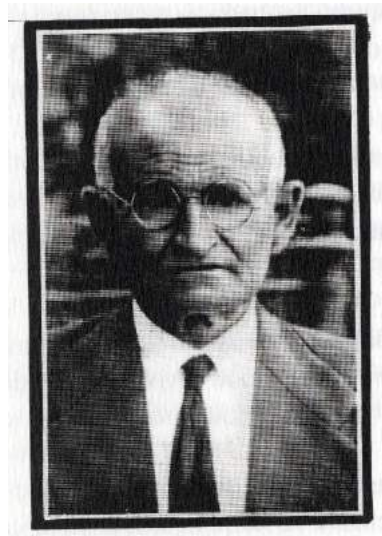

Declara també que era director de la banda de música i a causa de la guerra no podia desenvolupar la seua activitat professional, motiu pel qual havia passat a treballar en les dependències de l'ajuntament com a funcionari.

Nega haver participat en els fets que se li imputen i afirma que no coneix a la denunciada més enllà del dia, acabada la guerra, en què la referida senyora es presentà en l'ajuntament i es dirigí al Secretari *"a grandes voces de forma descompuesta"*, dient-li que l'alcalde -referint-se a l'alcalde republicà Emilio Urios- li havia robat i que tots els presents eren *"los mismos perros con distintos collares"*. L'acusat diu que intentà calmar els ànims de la senyora i va ser aleshores quan el va incloure entre els destinataris dels seus impropis.

Per últim afegeix que els veïns de dretes de Sant Joan podran donar garanties de la seua conducta, sense identificar-ne cap.

Antonio Gosálbez Baeza, 53 anys, casat, natural i veí de Sant Joan, domiciliat en la plaça Maisonnave, 14, empleat de l'ajuntament com a oficial de Secretaria. Declara que no havia pertangut a cap partit polític o sindicat, afirmació que resulta difícil de creure, per la seua condició de funcionari i per la significada amistat amb algunes persones d'esquerra.

Font: AMSJA

Nega haver participat en els actes que se l'imputen. Diu ignorar si en Villa Nieves existia una pineda, cosa inversemblant en un natural i veí del poble. Al·lega que coneix la denunciada, que és amic del germà d'aquesta, Francisco Piqueres, des de feia més de 40 anys⁶, i que parlamentà amb la denunciada qui li va manifestar que comprenia la seua actuació seguint ordres d'alcaldia per no posar en risc el seu destí a l'ajuntament, però que ella necessitava la restitució del valor dels objectes i la resta de material incautat.

Explica que no es va produir cap assalt a la finca en qüestió, sinó que, amb motiu de l'arribada i instal·lació de diverses colònies infantils a la localitat, va ser comissionat per l'alcalde per a dotar-les de la infraestructura necessària, en concret, llits i roba de llit. És per això que acudí a aquesta finca i a altres, on prenién allò que necessitaven "en buenas formas", lliurant un rebut a la propietat dels béns requisats amb la intenció de retornar-los-hi una vegada desapareguda la necessitat. Quan acudí a Villa Nieves anava acompanyat de José Samarra, de Pepe Rosa i del xofer de Manuel Pastor Fluixà. Tanmateix, nega l'acusació de destrosses de quadres i objectes religiosos i al·lega que difícilment podia atemptar contra aquests quan ell mateix en conservava en sa casa, d'imatges religioses.

Abunda en la seua declaració dient que durant el domini "rojo" aprofità la seua posició per afavorir i protegir a nombroses persones de dreta, falsificant llibretes de racionament, canviant edats, avisant les famílies quan coneixia d'alguna actuació contra aquestes. I apel·la com a avalistes de la seua conducta a Juan Viudes Pascual, resident en Almoradí, Miguel Bonanza Castillo, recaptador de contribucions; i a Rafael Vidal García, bibliotecari.

⁶ Crida l'atenció que el denunciat va ser conegut com "Toniquito Piqueres", però desconexem l'origen d'aquest malnom o si existeix alguna relació entre aquest i el fet estudiat.

José Espí Valdés, metge, 63 anys, casat, natural d'Agullent i domiciliat en el carrer de l'Església, 17. Declara que abans de la guerra havia pertangut al partit *Unión Patriótica*, durant el mandat del general Primo de Rivera. Una vegada començada la guerra, en agost de 1937, s'afilià al Sindicat Mèdic de la UGT i al Partit Socialista⁷, sense haver ocupat cap càrrec en cap de les dues organitzacions ni haver participat en actes de propaganda. Afegeix que, durant la guerra, s'ocupà exclusivament de la seua tasca professional, que l'ocupava molt de temps, vista la falta de facultatius.

Nega haver participat en els fets que se l'imputen i que, en una ocasió, quan es dirigia a atendre els seus malalts, passant per davant de la finca en qüestió, l'alcalde Emilio Urios el convidà a fumar, podent comprovar que estava procedint-se a la poda dels pins, no a la tala. A més, la seua filla, Josefa Espí Martí⁸, contactà amb la denunciante, qui li va confessar que no creia que hagués participat directament en la tala de pins, però que l'havia denunciat per ser amic de l'alcalde.

Cita com a avalistes de la seua conducta a José Sala, qui seria alcalde del règim franquista⁹ i a Carlos Alemañ.

INFORMES DIVERSOS

Segueixen alguns informes de distintes autoritats sobre alguns dels encausats.

L'alcalde accidental en juny de 1939, (firma) Poveda¹⁰, declara que Antonio Gosálbez Baeza, oficial del municipi, havia observat sempre bona conducta, tant social com particular, corroborant la declaració de l'acusat en el sentit que, si va intervindre en requisites de mobles va ser per ordre de l'alcaldia. Sobre la seua militància política declara que

"[...] habiendo figurado en el Partido Sindicalista por puro compromiso, ya que dicho partido se creó con el solo objeto de impedir a los socialistas y comunistas se hiciesen cargo de la alcaldía la cual anhelaban"¹¹.

Una declaració similar realitza el mateix alcalde sobre la figura de Miguel Miró Moltó, director de la banda de música, sobre la seua pertinença al Partit Sindicalista, del qual era secretari. A més a més, afegeix que, abans, durant i després del "dominio rojo" es reunia amb gent de dretes, als quals transmetia diàriament les notícies de ràdio Salamanca que tots els dies escoltava en el seu domicili; que a diari condemnava el govern republicà i que lloava la conducta i talent de

⁷ Tanmateix, en altres documents i declaracions apareix com a membre fundador del partit *Izquierda Republicana* en la localitat.

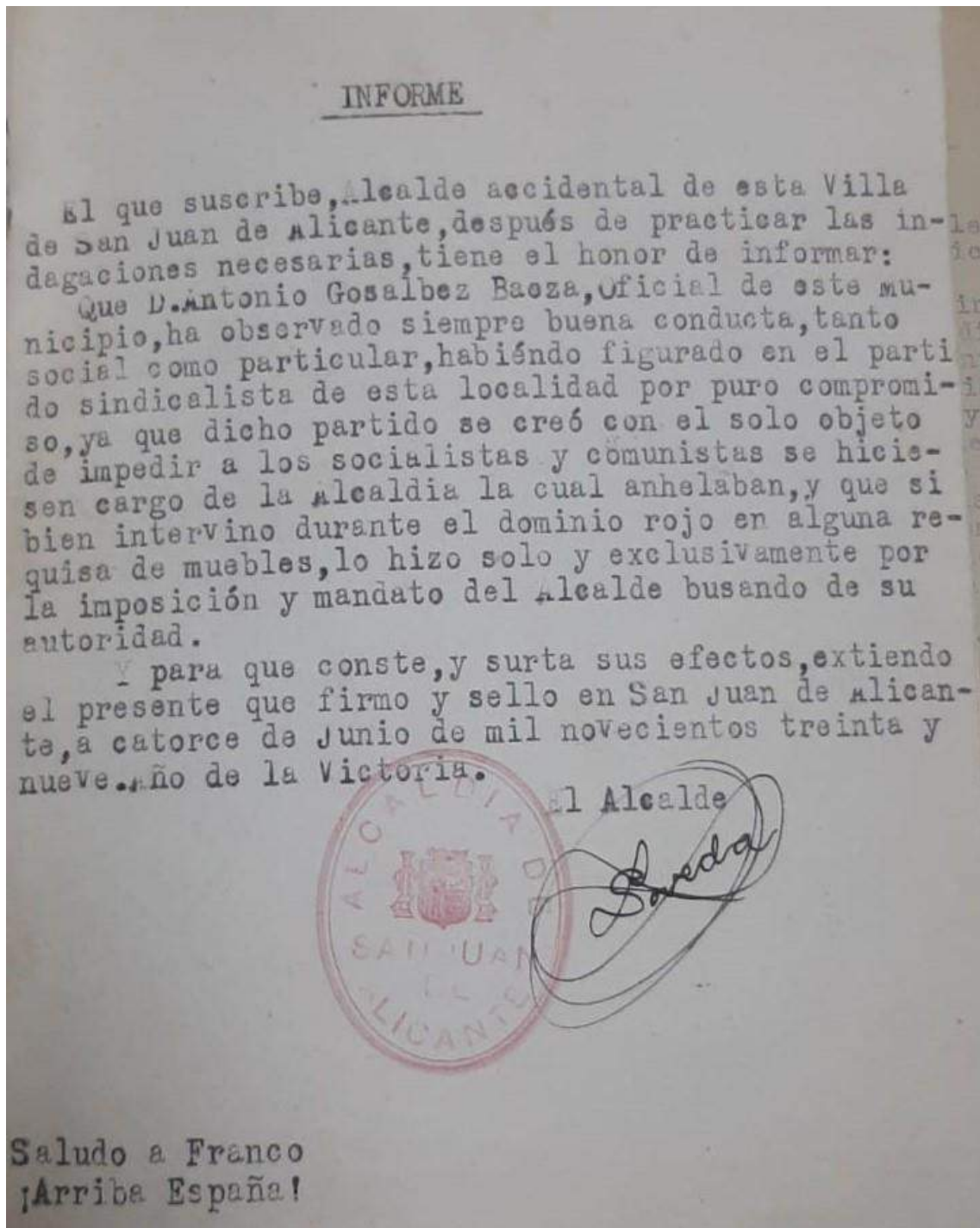
⁸ El paper de les dones en la mediació i intercessió és un aspecte remarcable que convindria estudiar amb més detall.

⁹ José Sala Gosálbez, alcalde entre 1940 i 1949.

¹⁰ Supposem que es tracta de Juan Poveda López, cap local de FET-JONS i agent d'informació i intel·ligència d'aquesta organització.

¹¹ Aquesta declaració resulta especialment rellevant sobre el paper representat per determinades organitzacions. En efecte, llevat d'aquest cas i el de Miguel Miró Moltó, n'ens consta que cap dels membres fundadors del Partit Sindicalista fos represaliat.

Franco. Concloïa l'informe de l'alcalde conceptuant-lo pels seus ideals cristians com a persona d'ordre i afecte al nou Estat Nacional-Sindicalista.

AGHD- Sumaríssim d'urgència núm. 2183

Per la seua banda, el representant de FET-JONS emetia els seus propis informes sobre aquests dos individus i que coincidien en els trets principals amb les de l'alcalde accidental, tant pel que fa a la seua militància en el Partit Sindicalista, al que igualment considera un partit instrumental per elements de dreta per obstaculitzar el control de l'ajuntament per part de socialistes i comunistes, com per la difusió clandestina de notícies del bàndol sollevant. Aquesta coincidència de les noves autoritats en l'apreciació de les conductes d'ambdós inculpatns ens fan pensar en la

possibilitat de l'existència d'un nucli, més o menys vertebrat, poc o molt organitzat, de resistència, sense gosar qualificar-lo pròpiament com a una "quinta columna".

Aquests tres inculpats van quedar en presó atenuada en els seus respectius domicilis.

DECLARACIÓ DE JOSÉ RIPOLL SÁNCHEZ

Aquesta declaració és significativament diferent a les dels altres tres acusats, pels càrrecs imputats, per la consideració de l'acusat i, conseqüentment, pel desenllaç de la condemna.

José Ripoll Sánchez, 31 anys, natural i veí de Sant Joan, domiciliat en el carrer Hernán Cortés, 13, obrer de vila.

Declara que pertanyia a la CNT des de l'any 1932 i a *Izquierda Republicana* des de 1935¹², que mai va ocupar càrrec directiu ni en el partit ni en l'organització sindical, ni tampoc en va fer propaganda. Argüeix que no va ser milicià i que, precisament, per negar-se a anar al front com a voluntari va ser expulsat de la CNT, sense que després ingresés en cap altre sindicat.

En relació als actes duts a terme en Villa Nieves, en eixos moments treballava com a obrer per a l'ajuntament, declara que va ser requerit per José Samarra per arregar en un camió alguns llits d'eixa finca i nega haver trencat ni haver vist que ningú trencarà cap objecte religiós.

Citava com a garant de la seua conducta a Carlos Alemañ i a Vicente Sala.

Tanmateix, quedà retingut en el Reformatori d'Adults per una providència de data 26 de juny de 1939.

NOVA DECLARACIÓ DE MARIA PIQUERES

Novament citada a declarar, la denunciada es ratificà en la primera declaració encara que confessava que els fets denunciats no van ser presenciats personalment per la declarant per trobar-se en Alacant, i que va tindre coneixement dels fets pel que li havien informat els caseros, José Baeza i Rosario Llorens.

INFORMES DE LA GUÀRDIA CIVIL

És destacable la diferència dels informes de la Guàrdia Civil respecte dels informes anteriors de les autoritats locals en la qualificació dels fets. Podem elucubrar sobre les motivacions d'uns i altres. Mentre les autoritats locals -alcalde, cap local de FET-JONS- són veïns de la població, amb un coneixement personal del veïnat i directament implicats en xarxes veïnals i familiars, que poden alimentar llaços de solidaritat i ajuda mútua -o de l'odi més enconat, en altres contextos-, la Guàrdia Civil, en aquest cas de Mutxamel, es nodreix de fonts informatives alternatives, i no tenen cap vinculació personal amb els encausats.

Així, sobre José Espí Vidal, el metge, diuen que és un destacat element d'esquerres

¹² Sobre esta bona sintonia CNT-IR en Sant Joan, vegeu PUJOL, J.A. i MAÑAS, R. *Sant Joan d'Alacant 1931-1939* p. 65.

“siendo de los fundadores de Izquierda Republicana. Tomó parte en una chocolatada que se celebró para conmemorar el hecho vandálico de la quema de la Iglesia. Fue encargado de la carbonera que se hizo en una finca incautada, en la que procedieron a la tala de casi toda la pinada de dicha finca para hacer carbón que luego se repartieron casi todas las personalidades rojas de dicha villa. Estuvo en contacto con los más destacados elementos de la localidad y de la provincia., siendo su casa punto de reunión de los mismos, hablando siempre en contra de nuestro GMN, llegando a decir que si este triunfara se marcharía a Rusia”¹³.

Per la seua banda, l'informe de la Guàrdia Civil sobre José Ripoll Sánchez l'identifica com a membre de la CNT des de 1931 i com a un dels fundadors de *Izquierda Republicana*. També el reconeix com a participant en l'assalt i crema de l'església i en la referida xocolatada que s'organitzà per celebrar-ho. També va participar en les incautacions de roba i mobles de diverses finques i en la detenció de Manuel Carratalá Gomis, veí de Sant Joan. Serà aquesta última circumstància la que motivarà una causa paral·lela contra aquest individu que estudiarem en un altre article.

TESTIMONIS DE DESCÀRREC

Segueixen tota una relació de testimonis en favor dels inculpats. Però amb marcades diferències entre ells. Antonio Gosálbez Baeza, natural i veí de Sant Joan, aconseguí nombrosos testimonis al seu favor, de tot tipus i condició. Per la seua banda, Miguel Miró Moltó i José Espí Vidal, veïns relativament recents de la localitat, n'aconseguiran menys i de caràcter marcadament institucional o professional. Per últim, José Ripoll Sánchez no apareix en esta relació de testimonis al seguir-se contra ell un procediment judicial particular.

TESTIMONIS SOBRE ANTONIO GOSÁLBEZ BAEZA

Rafael Vidal García, professor en l'Institut Nacional de Ensenyament Mitjà d'Alacant i bibliotecari, a qui el propi denunciat havia citat com a avalista, declara que el coneix des de temps abans de la guerra i que el té conceput com a persona d'ordre. Durant el domini “*rojo*”, tot i conèixer les idees de dretes del declarant, li va facilitar una habitació en Sant Joan, en una finca de Carlos Rubio de la Torre, i no li va conèixer activitats polítiques en cap sentit.

Miguel Pascual de Bonanza y Castillo¹⁴, també citat per l'acusat, declara que considera a l'acusat una persona honorada, incapaç de cometre qualsevol acte delictiu. I que, en allò relatiu a les finques, actuava com a simple mandatari de l'alcalde, per ser empleat de l'ajuntament des d'abans de la guerra.

Fernando Cortés Berges, veí de Xixona i propietari de la finca Villós, declara que l'acusat es presentà un matí amb un camió i acompanyat del xofer i dos operaris, preguntà al caser Rafael Terol Rocamora si hi havia algú en la casa. El declarant atengué a l'acusat qui li comunicà “*con muchísima educación*” que l'havia enviat l'alcalde Emilio Urios per arreplegar llits que no foren de matrimoni i roba de llit per als xiquets que venien de Madrid. Afegia també que l'acusat no

¹³ Informe del 2 de juliol del 1939. Com veiem, contradiu la declaració de l'encausat sobre la seua militància.

¹⁴ Miguel Pascual de Bonanza Castillo (1875-1945), advocat i recaptador de la contribució. Casat en successives núpcies amb Leonor Ferrer Cutayar, Elvira Ferrer Cutayar i Rafaela Pascual de Bonanza Cristóbal. Morí sense descendència.

el va obligar ni va pretendre en cap moment obtenir el que volia per la força i que sí no podia donar-li res se n'anava tan amic. El declarant li entregà el que li sobrava i va rebre a canvi un rebut amb segell de l'alcaldia. Acabà dient que el denunciat sempre s'havia portat correctament amb ells.

Antonio Gadea Pro exculpà també a l'acusat declarant que havent-se traslladat el declarant a Sant Joan en maig de 1938, es reunia secretament en casa del farmacèutic, Juan Gosálbez Baeza, germà del denunciat, motiu pel qual eren titllats de "feixistes". El denunciat ho sabia i en alguna ocasió li va parlar favorablement sobre els sollevats.

Juan San Juan Molina, comerciant de vins i olis, domiciliat en el carrer de l'Església, també exculpava a l'acusat i conta un cas com a prova. Diu que, en una ocasió, el denunciat acudí en companyia d'una senyora al seu establiment per a que li donés una mica de l'oli sobrant després del racionament per a un parent de la família de la senyora que es trobava delicat de salut i li va dir que no pujara en la parada del tramvia de davant de l'església per a que ningú sàpigues què és el que duia. Quan van marxar, arribà José Baeza (Caturla), regidor de l'ajuntament encarregat d'abastos, acompanyat d'un altre regidor, i preguntaren al declarant què havia entregat a la senyora que acompanyava a Antonio Gosálbez. El comerciant contestà que una mica d'oli, motiu pel qual l'amonestaren dient-li que no podia entregar res a ningú sense ordre d'ells. Se n'anaren a l'ajuntament i reprengueren seriosament al denunciat imposant-li una multa de 25 pessetes per afavorir a persones de dretes.

José Quereda Planelles, comerciant d'ametles, exculpava també l'acusat amb el qual mantenia contacte quotidià i a qui visitava un parell de vegades al mes, ja que aquest, malalt d'una dolència cardíaca, no freqüentava bars ni cafés. En aquestes visites, el declarant el posava al corrent dels triomfs de les tropes franquistes que coneixia per tenir allotjat en el seu domicili a la família de José Pérez, d'Alacant, qui escoltava clandestinament la ràdio dels sollevats. L'acusat, sovint, ja les coneixia. Al preguntar-li com era que les sabia, l'acusat li confessà que en sa casa vivien moltes persones de dretes, sobretot d'Alacant, que eren els seus informants. Fins i tot, al·legà que era addicte al bàndol sollevat encara que, com a empleat de l'ajuntament, havia d'ocultar-lo per no posar en risc a la seua família.

José Sellers Esteve, llaurador, domiciliat en el quadrant Sud de Sant Joan, declarà que l'acusat tenia un tros de terra de cinc tafulles llindant amb la finca del declarant i amb la de la vídua de Enrique Albert, la qual té un motor i una bassa de reg. Quan el comitè de la vila s'incautà de la finca del senyor Albert, construïren sèquies i sendes per les terres d'Antonio Gosálbez sense permís d'aquest. Quan protestà, l'amenaçaren en llevar-li també a ell les terres. Llavors, plantà hortalisses per a consum propi, com feia habitualment, però perdé la collita perquè no van voler vendre-li l'aigua per a regar-les. També el considerava addicte al nou règim i persona d'ordre.

Manuel Reyes Baeza, practicant en cirurgia menor, natural de Sant Joan, domiciliat en el carrer Major, declarava a favor de l'acusat, considerant-lo afecte al règim, ocultant aquesta afinitat per por a que se n'assabentaren en l'alcaldia.

Juan Carrillo Baldaquí, industrial amb forn en el carrer Major, declarà que havent cinc forns en la localitat, havien de rebre tots la mateixa quantitat de racions, però que ell estava marginat respecte dels altres forns, tot i reclamar en distintes ocasions davant aquesta irregularitat. Quan havia alguna partida extraordinària, l'acusat l'adjudicava al forn número 2, que era el seu, encara que tot i així no arribava a rebre les mateixes quantitats que els altres forns. I tot això ho feia l'acusat sense demanar res a canvi.

Carlos Alemañ Baeza¹⁵, declara que l'acusat atenia sempre les seues demandes sobre els evacuats que el declarant acollia en sa casa.

José Gosálbez Ramos, mestre d'obres, veí d'Alacant, declarà que durant el domini republicà, visqué en la plaça Maisonnave, 24, i que, a petició seua, l'acusat ajudà els presos en el Reformatori d'Adults d'Alacant, Francisco Paz y Sebastián Bargas (sic), qui havien treballat en l'aportació d'aigües potables a la localitat, per a que pogueren marxar a Madrid, on vivien, proporcionant-los alguns quilos d'ametles, ous durs, i dos pans de civada i cinc duros a cadascú. Quan acabà la guerra també va acollir a un altres pres, Francisco Álvarez, de Jaén, fins que va marxar.

Francisco Ripoll Planelles, presbíter, declarà que, tot i estar desterrat, va romandre d'incògnit en la localitat, amb la seua germana Carmen, fet que era conegut de l'acusat qui callà i ajudà la seua germana en matèria de racionament.

Segueixen altres declaracions en termes semblants de **Salvador Antón Lledó**, **José Maria Sánchez Pomares**- cap de negociat 3r de Correus- o de **Francisco Sala**, cura ecònom.

A banda d'aquest profusió de declaracions favorables aconseguí també el suport d'altres veïns en dues recollides massives de firmes, la primera amb dinou signatures i la segona, amb quaranta-quatre més.

TESTIMONIS SOBRE JOSÉ ESPÍ VIDAL

José Sala Gosálbez, 46 anys, contractista, domiciliat en el carrer de l'Església, 20 i alcalde després de la guerra, declara que coneix a l'acusat José Espí Vidal, que sap que pertanyia a *Izquierda Republicana*, que era persona influent per la seua significació, però que no tenia notícia de que haguera comés cap acte delictiu.

Carlos Alemañ Baeza, també declara conèixer a l'acusat i que sabia que va pertànyer a partits d'esquerra, però el tenia considerat com a persona moderada i de bona conducta, ja que, com a metge, havia atès en tot moment tant a persones de dretes com d'esquerres, sense fer-ne distinció. L'acusat havia sigut nomenat metge titular de la vila en el període republicà i no el considerava capaç de cometre cap delictu.

Francisco Gosálbez, alcalde, certificà a favor de l'acusat proclamant la seua bona conducta.

Fernando Suárez de Urbina y Fernández de Castro, falangista "camisa vella" de Madrid, pertanyent a la Centúria "Ramón Laguna", qui havia estat pres i treballant com a tal en la conducció de les aigües a Sant Joan, declarà que José Espí atengué els camarades presos quan requerien atenció mèdica.

Juan Gosálbez Baeza, farmacèutic, germà de l'altre acusat, Antonio, declarà igualment a favor del metge José Espí Vidal.

Antonio Sánchez, propietari dels cotxes que feien el trajecte Mutxamel-Alacant, domiciliat en la plaça de la Creu, declarà que l'acusat era persona de bona conducta i que lliurà un dels seus fills de la incorporació a l'exèrcit republicà.

¹⁵ Carlos Alemañ Baeza (1867-1943), havia sigut alcalde de la localitat entre 1913-1915 i en 1918.

Francisco Ripoll Planelles, coadjutor de l'Església de Sant Joan, declarà que l'acusat també coneixia la seua ocultació i no el va denunciar. A més a més, també l'identificà com a contertulià en la casa del farmacèutic.

Segueix un grup d'avals a càrrec d'especialistes mèdics que havien treballat amb l'acusat.

Pedro Herrero Rubio, metge puericultor, qui havia estat obligat per l'Institut Provincial d'Higiene a passar consulta en Sant Joan una vegada per setmana fins abril de 1938 en què va ser detingut, conegué l'acusat, que sempre es comportà correctament i sobre el que no pot expressar cap queixa.

Altre tant manifestaren **Francisco Cortés Just**, farmacèutic en Alacant; **García Ruiz**, odontòleg; **Joaquín Candela Ardid**, oculista; **Francisco Bellver Domenech**, profilaxi antivenèria; **Manuel Blanc Rodríguez**, pediatra, qui afegeix que l'acusat allotjà en el seu domicili a Francisco Olano Allende, camisa vella de Falange, quan eixí de la presó, i a petició del declarant.

A més a més, distintes autoritats municipals i d'altres àmbits també declararen al seu favor: el secretari de l'ajuntament **Basilio Sala Ortolá**, manifestà que mai s'havia presentat queixa alguna en contra seua; altre tant declarà el jutge municipal **Vicente Sala Gosálbez**, i els alcaldes **Agustín Pastor Orts**, de Sant Joan, i els de **Fontanars i Agullent**, localitats on havia residit amb anterioritat. També **Francisco Marina y Aguirre**, capità de marina, comandant de la comandància de Marina d'Alacant, pel fet que l'acusat havia sigut metge en el Pòsit de Pescadors d'El Campello. **José María Sánchez Pomares**, de Correus; o **Juan Pastor Catalá**, propietari de l'hotel Pastor i militant de FET-JONS.

L'única menció més tèbia va ser la de **Cristóbal Parra Ferri**, 34 anys, practicant farmacèutic, solter, i qui havia exercit interinament com a cap local de Falange certificant molts dels avals de soldats a l'acabament de la guerra¹⁶.

TESTIMONIS SOBRE MIGUEL MIRÓ MOLTÓ

Agustín Pastor Orts, 32 anys, casat, industrial, domiciliat en el carrer Gasset, 17 (actual carrer Sant Antoni) com a alcalde president de la Comissió Gestora de l'Ajuntament, certificà que l'acusat havia estat empleat en l'ajuntament com a director de la banda de música. I afegeix que abans, durant i després del domini "rojo" se reunia amb ell i amb altres elements de dretes als quals transmetia notícies de ràdio Salamanca que escoltava en el seu domicili. Igualment es manifestava condemnant al govern "rojo", motiu pel qual el conceptuava com a persona de dretes. En un testimoni posterior reitera la declaració anterior i reconeix que la denunciant, Maria Piqueres, acabada la guerra, es presentà en l'ajuntament, insultant els empleats que hi eren, entre els quals, l'acusat.

DECLARACIONS DELS OBRERS IMPLICATS EN LA DENÚNCIA

Antonio Escoda Pérez, 45 anys, casat, de Relleu, llaurador. Declarà que va ser requerit per un regidor anomenat Ramon per a podar uns pins en Villa Nieves i que desconeixia el destí de la fusta.

¹⁶ PUJOL, J. A. i MAÑAS, R. *Sant Joan d'Alacant 1931-1939*, pp. 321-402

Rafael Planelles Iborra, 35 anys, casat, jornaler, domiciliat en el carrer La Mar, 53, declarava que aquest era el seu nom i no Rafael Company com apareixia en l'acta d'acusació, i que acudí a Villa Nieves complint ordres i que va percebre el jornal de podador.

Francisco Planelles Seva, 51 casat, jornaler, domiciliat en la plaça d'Espanya, 1, declarà que el van requerir per transportar uns mobles i que en cap cas participà en el carregament de fusta.

José Rubio Caturla, declarà que va ser requerit per a transportar mobles des de Villa Nieves i que hi va anar acompanyat de Pepe Rosa. Quan arribaren ja estava saquejada, però desconeixia la identitat dels assaltants. Segons declaració d'Agustín Pastor Orts, era membre d'*Izquierda Republicana*, de bona conducta i desconeixia si pertanyia a alguna central sindical.

Antonio Sabater Quereda, 40 anys, casat, xofer, domiciliat en el carrer La Mar, 18, de Mutxamel, era el conductor del camió de Manuel Pastor Fluixà, i va traslladar mobles de Villa Nieves, acompanyat per "Toniquito Piqueres" (malnom de l'acusat Antonio Gosálbez Baeza) i dos empleats.

Joaquín Mora, altre dels obrers implicats, estava en eixos moments en el Reformatori d'Adults, segons notificació del Jutge Municipal.

De tot aquest procediment, que es substancià durant el segon semestre de 1939, va quedar una ordre de presó atenuada als tres acusats, que els permetia continuar amb la seua vida quotidiana, sotmesa, això sí, a la vigilància estreta de les autoritats franquistes i a la no comissió de cap delictes o contravenció de les normes. El cas no es clouria fins nou anys més tard, en 1948 quan Antonio Gosálbez Baeza i José Espí Vidal foren absolts, mentre que la causa de Miguel Miró Moltó va ser desestimada definitivament en eixa mateixa data.

CONCLUSIONS

1. **La militància** en certes organitzacions, com en el Partit Sindicalista en aquest cas, obeïa a **qüestions pragmàtiques i oportunistes** més que no pas a consideracions ideològiques. Un cas semblant podem referir a la militància en els sindicats i en la Societat de Camperols durant la guerra; o en Falange, després.
2. En determinats col·lectius, poblacions xicotetes i mitjanes, amb vincles forts de consanguinitat, les **relacions veïnals i familiars** resultaren determinants per a minvar els efectes de la repressió mitjançant **l'ajuda mútua**.
3. Relacionat amb l'anterior, existí una **solidaritat de classe** que minvà igualment els efectes de la repressió sobre els grups benestants, mentre que aquesta va ser més dura sobre les classes populars i els líders més significats del bàndol perdedor.
4. Els **mecanismes d'emboscadura** foren **diversos**, des de l'ocultament -Francisco Ripoll Planelles- a la simulació -Antonio Gosálbez o Miguel Miró-, passant per la clandestinitat -reunions en casa del farmacèutic, escolta de ràdio Salamanca- i l'acolliment -refugiats de dretes en casa d'Antonio Gosálbez...-.
5. El **procés d'incautacions** de finques i propietats tenia un caràcter **finalista** -s'expropià per cobrir les necessitats d'atenció als refugiats- i seguí un protocol ben **regulat**, a càrrec de funcionaris de l'administració local i amb el segell de l'alcaldia.
6. Les **dones** jugaren un paper fonamental en la **mediació** i **l'assistència** per tal de pal·liar les conseqüències de la guerra -Josefa Espí Martí intercedint per son pare, Carmen Ripoll Planelles ocultant el seu germà, la dona que sol·licitava oli per a la seua família...-.

CONSIDERACIONS METODOLÒGIQUES

L'estudi de casos es revela com un instrument crucial per a la investigació històrica en la mesura que aporta una informació total sobre el conjunt de la societat més enllà del cas estrictament dit. Té una força de xoc cognitiva. Al mesclar diferents registres -procediments administratius, declaracions inculpatòries/exculpatòries, perquisicions policials...-, alterant la jerarquia dels sabers -no hi ha un saber prestigiats enfront d'un altre amb una menor consideració-, invertint l'ordre de les evidències -no importen tant els "fets provats" com els relats transmesos- constitueix un exemple del tipus de (des)informació exitosa. Per tant, aquest tipus de casos resulten essencials per dissidents, pertinents per marginals. Al ser terriblement dramàtics i absolutament particulars, permeten sondejar la profunditat humana i històrica.

Per comprendre el succés com a objecte d'història, hem d'orientar la mirada envers la societat, la família, la solidaritat de classe, les relacions de gènere, les xarxes relacionals, les formes de violència, els instruments i el funcionament de la justícia, de la política...

El succés el podem desglossar gràcies a l'agudesia d'una investigació històrica i sociològica. Primer, *comprentent el cas*, captant el que està en joc individualment i col·lectiva, en l'àmbit policial, judicial i polític. Indicar en quina mesura el succés és un símptoma d'alguna cosa més, un prisma, unes ulleres a través de les quals observar el funcionament d'una societat.

Després, *obrir el cas*, mostrar que no és reductible als fets considerats i que remet a alguna cosa més vasta. Esclarir un estat de la societat, distingir un moment, apropiant-se de les representacions, els discursos, els conflictes, comprendre que hi ha alguna cosa més que comprendre més enllà de les aparences. Descobrir la coherència de l'anomalia, la comunitat de les singularitats, passar del delictes a les víctimes, als suposats delinqüents, de l'individu a les trajectòries, d'allò relacional a les estructures socials.

Sant Joan d'Alacant, abril 2023